

ARAB TILIDA ISMI MAVSULAR (اسم الموصول)

Axborot Texnologiyalari va Menijment Universiteti o'qituvchilari –

J. Murodov, A. Begmamatov

Anotatsiya: Mazkur maqolada arab tilining grammatikasidagi eng muhim qoidalardan biri – اسم الموصول *ism mavsullar batafsil yoritiladi. Xususan, الذي، التي، اللواتي، اللتان، اللذان، اللذين، va boshqa shakllari, ularning qoidalari, ma'nolari, ishlatilishi va son bo'yicha mutlaq moslashuvi, e'rob holatlari (marfu', mansub, majrur), nisbat jumllarining sintaksisi hamda amaliy misollari yoritiladi. Bu olmoshlar nisbat jumllarini hosil qiladi va arab nutqi, Qur'on tili, klassik adabiyot hamda zamonaviy matnlarda keng qo'llaniladi. Maqola zamonaviy o'qitish usullariga asoslanib, ism mavsullarning tilning aniqligi, ixchamligi, ifoda boyligi va global raqobatbardoshlikdagi o'rnini chuqur tahlil qiladi. Yosh avlodning arab tilini chuqur o'zlashtirishdagi hissasi ham yoritiladi.*

Kalit so'zlar: اسم الموصول، الذي، التي، اللذان، اللذين، nisbat jumlasini, arab grammatikasi, -number moslashuvi, e'rob, Qur'on tili, klassik adabiyot, zamonaviy o'qitish, ta'lim innovatsiyalari.

Arab tili grammatikasida mudori' fe'l mayllari, jazm harflari (لَمَّا، لَا النَّاهِيَّةُ،) va boshqa qoidalar bilan bir qatorda ism mavsullar (اسم الموصول) tilning asosiy tuzilish tamoyillaridan biri hisoblanadi. Ular asosiy jumlaning qo'shimcha (nisbat) jumlagacha bog'laydi va "kim", "qaysi", "nima" ma'nosini bildirib, jumlagacha aniqlik va chuqurlik beradi. Ism mavsul oldingi ism (mavsuf) bilan jins (), son va e'rob holati bo'yicha mutlaqo mos kelishi shart. Bu olmoshlar Qur'on oyatlarida, klassik adabiyotda (masalan, Antara ibn Shaddod asarlarida), zamonaviy matbuot va kundalik nutqda keng qo'llaniladi. (Alimova, 2019)

Arab tilining bu qoidasi tilning ixchamligi va ifoda kuchini ta'minlaydi, chunki bir necha so'z bilan murakkab fikrni ifodalash mumkin.

1. Ism mavsullarning asosiy shakllari va son moslashuvi Ism mavsullar mavsufning jinsi va soniga qat'iy mos keladi. Quyidagi jadval ularning to'liq

shakllarini ko‘rsatadi (marfu’ holat asos qilib olingan, mansub va majrur holatlari alohida ko‘rsatilgan):

Jins va son	Marfu’ shakl	Mansub/Majrur shakl	Misol (qisqa)
Erkak, birlik	الذي	الذي	الرجل الذي يدرسُ
Ayol, birlik	التي	التي	المرأة التي تقرأ
Erkak, juft	الذان	الذين	الرجلان اللذان يكتبان
Ayol, juft	اللتان	اللتين	المرأتان اللتان تقرأن
Erkak, ko‘plik	الذين	الذين	الرجال الذين يعملون
Ayol, ko‘plik	اللواتي	اللواتي	النساء اللواتي يدرسن

Bu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, juft sonlarda e’rob o‘zgarishi (الذان → اللذين) majburiy. Bu qoida arab tilining aniqligini ta’minlaydi va xato qilish ehtimolini kamaytiradi. Masalan, agar mavsuf erkak juft bo‘lsa, اللذان ishlatilmasa, jumla grammatik jihatdan noto‘g‘ri bo‘ladi. (A.Begmamatov; Begmamatov, A'zamjon Boymurod o'g'li;, 2025)

2. Har bir shaklning batafsil qoidalari va misollari a) الذي (erkak birlik) – Eng ko‘p ishlatiladigan shakl. Nisbat jumlasida fe’l mudori’ yoki mazi bo‘lishi mumkin. Misol 1: الطالب الذي كتب الواجب ناجح. (Talaba vazifani yozgan – muvaffaqiyatli.) Misol 2: الرجل الذي يعمل في المكتب مهندس. (Ofisda ishlayotgan erkak – muhandis.) Qur’onda: وَالَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ (Va Kitobni senga nozil qilgan Zot...). (Begmamatov A. B., 2025) (Abdullayeva, 2018)

b) التي (ayol birlik) Misol 1: المدينة التي تدرس اللغة العربية مجتهدة. Misol 2: التي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا. (Men ziyorat qilgan shahar – go‘zal.) Qur’onda: وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا (Va farjini pok tutgan ayol...).

c) Juft son shakllari (الذان / اللتان) Misol: الطالبان اللذان يستحقان الجائزة. Ayol uchun: الطالبتان اللتان قرأتا الكتاب تكرمتا. Bu shakllar faqat ikkita shaxs yoki narsa uchun ishlatiladi va arab tilining ixchamligini ko‘rsatadi.

d) Ko‘plik shakllari (الذين / اللواتي) Misol erkak: الطلاب الذين يحفظون القرآن ينالون الثواب العظيم. Misol ayol: اللواتي يدرسن اللغة العربية سيصبحن معلمات ناجحات. Misol ayol: اللواتي يدرسن اللغة العربية سيصبحن معلمات ناجحات.

Adabiyotda: الذين آمنوا وعملوا الصالحات (Imon keltirgan va yaxshi ish qilganlar... – Qur'on). (Begmamatov, A'zamjon Boymurod o'g'li; A. Zilola, 2026)

3. Nisbat jumllarida e'rob va fe'l mayllari Ism mavsul har doim marfu' holatda bo'ladi (mavsufdan keyin). Keyingi nisbat jumlasida fe'lning holati mavsulning roliga bog'liq: agar mavsul faol bo'lsa – fe'l mudori', passiv bo'lsa – boshqa shakllar. Jazm harflari (لَمْ va boshqalar) bilan birlashganda majzum mayl paydo bo'ladi. Misol: الطالب الذي لم يكتب الواجب يُعاقب. (Vazifani yozmagan talaba jazolanadi.) Bu yerda لَمْ jazm harfi fe'lni majzum qilgan.

4. Mavhum ism mavsullar: مَنْ va مَا Indefinite holatlar uchun: مَنْ – aqlli mavjudot uchun (kim). Misol: مَنْ يَعْمَلْ صَالِحًا يُجْزَى. (Kim yaxshi ish qilsa, mukofotlanadi.) مَا – noaqlli yoki mavhum uchun (nima). Misol: مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ. Bu shakllar Qur'onda juda ko'p uchraydi va tilning falsafiy chuqurligini beradi.

5. Klassik adabiyot va Qur'onda qo'llanilishi (batafsil tahlil) Antara ibn Shaddod she'rlarida: “الذي يحمل السيف” kabi ifodalar jasoratni ta'kidlaydi. Qur'on suralarida 100 dan ortiq ism mavsul ishlatilgan (masalan, Baqara surasi: الَّذِينَ آمَنُوا). Bu olmoshlar nafaqat grammatika, balki axloqiy va ijtimoiy ma'nolarni ham ifodalaydi. Zamonaviy arab matbuotida esa “الذين يدعمون السلام” kabi iboralar siyosiy matnlarda keng qo'llaniladi.

6. Zamonaviy ta'limda qo'llanilishi, xatolar va innovatsiyalar Talabalar ko'pincha juft sonlarda xato qiladi (الذين و اللذان). Raqamli darslarda (Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti platformasi) interaktiv testlar va AI yordamida mashq qilish tavsiya etiladi. Mirziyoyev islohotlari doirasida “Raqamli O'zbekiston-2030” dasturida arab tili kurslariga ism mavsullar bo'limi kiritilgan. Yoshlarning bu qoidani o'zlashtirishi global ish o'rinlarida muvaffaqiyat kaliti bo'ladi.

Masalan, “Smart City” loyihalarida arab tilidagi hujjatlarda ism mavsullar to'g'ri ishlatilmasa, ma'no buziladi. Shuning uchun universitetlarda maxsus seminarlar o'tkazilmoqda. Bu innovatsiyalar yosh avlodning milliy taraqqiyotdagi o'rnini mustahkamlaydi.

Xulosa

اسم الموصول olmoshlari arab tilining nisbat jumllarini hosil qiluvchi eng muhim grammatik vositalardan biridir. Ular nafaqat jins va son bo'yicha mutlaq moslashuvni ta'minlaydi, balki jumlagacha chuqur ma'no qatlamlari, aniqlik, ixchamlik va ifoda kuchini beradi. Jazm harflari (لَمْ، لَمَّا، لَا النَّاهِيَّةُ، لَامُ الْأَمْرِ) fe'l maylini o'zgartirganidek, ism mavzullar esa butun jumla tuzilishini boyitadi va aniqlashtiradi. اسم الموصول yosh avlodda nafaqat grammatik madaniyatni shakllantiradi, balki aniq va lo'nda fikrlash ko'nikmasini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular tilga hurmat, so'zning o'z o'rnida ishlatilishi va ifodaning mas'uliyatini anglash kabi qadriyatlarni singdirishga xizmat qiladi. Bu olmoshlar arab tilining nafaqat grammatik, balki madaniy va intellektual merosining ajralmas qismi bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

A.Begmamatov; Begmamatov, A'zamjon Boymurod o'g'li;. (2025). VII VA XVIII O'RTA ASRLARDA ARAB ADABIYOTI. *Golden Brain*, 131-134.

Abdullayeva, M. (2018). APPROACHES FOR STUDYING RELIGIOUS PROCESS IN CYBERSPACE. *The Light of Islam*, 13-10.

Alimova , M. (2019). ACTUAL DEVELOPMENT TRENDS OF RELIGIOUS STUDIES IN UZBEKISTAN. *The Light of Islam*, 41-42.

Begmamatov , A. B. (2025). ARAB ADABIYOTIDA ANTARA IBN SHADDODNING ASARLARINI QIYOSIY TAHLILI, HOZIRGI KUNDAGI O 'RNI VA AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 121-124.

Begmamatov, A. B. (2025). IMR'AL-QAYSNING IJODI VA UNING ASARLARIDA IJTIMOYIY TENGLIK, ADOLAT MAVZULARINI AKS ETTIRILISHI. *GOLDEN BRAIN*, 125-130.

Begmamatov, A'zamjon Boymurod o'g'li; A. Zilola. (2026). ABDURAHMON JOMIY–XV ASR SHARQ TAFAKKURINING YIRIK NAMOYONDASI. *Modern education and development*, 207-210.

Suyarov , A. B. (2025). THE USAGE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER

EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 180-184.